

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

23577

37

S-31

1890p.

7:395

Հ. Բ. Ա. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Տ-31

ԱՂԶԿԱՆՑ

Դաստիարակութեան վրայ

Ճ Ա Ռ

ԱՐՏԱՍԱՆԵՒՆ

Ի ՀՍ.Ն.ԳՐԱՐԱՆԻ ՄԵՅՈՒՆՅԱՐԱՆՆԵՐԻ ՓՈՒՅՆ

ՀՈՒՓՈՒՍԵԱՆՑ ԸՐԹԱՐԱՆԻՆ

ՕՐԹԱՔՅՈՒՄ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

1890

57.396

15 NOV 2011

5-31

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

06 DEC 2011

պ

ԱՂԶԿԱՆՑ
Դաստիարակութեան վրայ

Ճ Ա Ռ

ԱՐՏԱՍՈՒՆԵԱԼ

Ի ՀՍ.ՆԴԻՍԻ ՄՐՑԱՆՍԱԿԱՐԱՇԵՈՒԹԻԱՆ

ՀՈՒՓՍԻՍԵԱՆՑ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ

ՕՐԹԱՔԷՕՅԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՐՏԱՍԼԵԱՆ

1890

13 AUG 2013

16275

Կ Ը Զ 0 Ե Ե Մ

Ա Յ Ս Գ Ր Ք Ո Յ Վ Ս

Ի Մ Զ Լ Ա Խ Տ Ա Ի Ո Ր Կ Ա Տ Ո Ւ Ի Ս

Որոյ նման « Իրանի կասու » մ'եմ ե'ւ ես՝
Որպէս Տասղայեղաքի ինկզինն անուանեց.

Իմ սիրելի կասուիս,
Որ ինձ հետ պաշտպանեց Գրական Շարժումի մէջ
Մարմնոյն իրաւունքներն,

Ա Պ Ա Գ Ա Յ Ս Ս Ե Ր Ո Ւ Ն Դ Ն Ե Ր Ը

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Գ Ա Ն Հ Ի Ի Ա Ն Դ Ո Ւ Ք Ե Ն Է

Ջ Ե Ր Մ Կ Ա Յ Ո Ւ Ց Ա Ն Ե Լ Ո Ւ

Տ Ե Ն Զ Ա Ն Օ Ք

Ս . Տ .

16275

1870ին՝ առաջին հրատարակութեանս մէջ ⁽¹⁾ ջատագովութիւնն ըրի մարդկային վարդապետութեան (Humanitarisme) ու գրեթէ պուստայականութեան. — քանզի շուրջս ազգային զգացման պայծառ արտայայտութիւնք տեղի կ'ունենային: Այնուհետեւ առանձին հրատարակութեանց, օրաթերթից ու հանդիսից մէջ բարոզեցի դրական իմաստասիրութիւն. — քանզի շուրջս ոչ զոր կը տեսնէի ծանօթ այդ նոր իմաստասիրութեան: Յովհաննէս Սեթեանին առաջին գործին հրատարակութեանն առթիւ սկսայ քննադատել Հիւլօն, որոյ մահուանն առթիւ առանձին քննադատութիւն մը գրեցի վիպական դպրոցի պետին՝ կամ որ նոյն է՝ վիպական դպրոցին ղէմ. — քանզի ընդհանուր ողորդ ու հիացման աղաղակներ բարձրացան շուրջս՝ երբ տարածուեցաւ գոյժն: Օտեանի Հաւասֆ գրոյն ի պատասխանի՝ ներշնչանք գոչեցի. Պուստայի կեանքն՝ արժակ եւ ոտանաւոր՝ պատմեցի (Երկրագունձ). յոռեստութեան հրապոյրները պարզեցի. — քանզի շուրջս երբէք չէի լսած ներշնչաբուն ու Պուստայի անունն: Անգղն ու դիակն սկսայ երգել, փոշին ու հիւլէն. — քանզի շուրջս արծիւն ու հրեշտակն ի պատուի էին, Արարչութիւնն ու Արարիչն երգոց առարկայ կը լինէին: Ռաֆայէի Թարգմանչին վրայ դամբանական յօդուածոյս մէջ քննապաշտութեան բացայայտ յայտարարութիւն ըրի. — քանզի տեսլապաշտ էր Օտեան: Առ Հրաչեայ Խոստովանութեանցս մէջ անկապաշտի դաւանանք յայտնեցի. — քանզի պահպանողական գրագէտ էր Պէրպէրեան: Պաշտպանեցի մարմնոյն իրաւունքներն, իրական եւ առողջապահական դաստիարակութիւնը. — քանզի բոլոր ազգային վարժարանաց մէջ վերացում ըրած էին մարմնոյն: Սկսայ ռամկօրէն գրել ոտանաւորներ (Երկու Գառնուկներ, առաջին իրական ռամկայեզու ոտանաւորը մեր գրականութեան

(1) Շահնագարեանի մը խղճին պարզ լինուրիւնը:

մէջ) . սկսայ ռամկօրէն վէպ գրել (Էրիկ Կենի, առաջին ռամկալեզու նորավէպը մեր գրականութեան մէջ) . սկսայ՝ Մասիո օրաթերթէն՝ ռամկախառն յօդուած ու նորավէպ ու դասախօսութիւն գրել, եւ ահա ռամկախառն բանաստուծիւն կ'գրեմ . — քանզի մեր գրագէտք առհասարակ գրական լեզու աւելը գրեն (յարգանք իրապաշտ դպրոցի մեր վիպասաններուն, որոնք իրենց վէպերուն մէջ ռամկօրէն խօսակցութիւններ կը դնեն, իրենց ռամիկ դիւցազանց խօսքերն) .

Այս խնդիրներէս ի՞նչ իմացաւ ընծերցողն . Ընծերցողք ոմանք, — անանք որ սոյն բանաստուծեանս գնահատումն Արեւելի մէջ իբրեւ քննադատութիւն կարգացեր էին, — ընծերցողք ոմանք պիտի հասկնան թէ՛ երբ ժողովուրդը մարտութեան մէջ սեանեմ, կը փնտռեմ ու կը յայտնեմ ճշմարտութիւնն ի սէր ճշմարտութեան եւ ՚ի սէր ժողովրդեան . Ուրիշ ընծերցողք ալ ընդհակառակն՝ ախտաբանական պարագայի մը հանդէպ պիտի գտնեն ինքզինքնին⁽¹⁾ . իրենց համար՝ ոչ ճշմարտութեան, ոչ ժողովրդեան սէրն է որ զիս կը մղէ, այլ հագուագիւտին, շարօրինակին, արտակերտութեան (Excentricité), շարասութեան (Snobisme), ճշմարտագանցութեան (Paradoxe) սէրն . Հիւանդ մը (քանզի կը զգամ հիւանդութիւնս), հիւանդ մը չը կրնար դատել ինքզինքն . այլ հիւանդ մը, բարոյական հիւանդ մը, կը նկրտի ջասագովել հիւանդութիւնն . այդ հիւանդութեան մէջ յառաջադիմութեան երեւոյթ մը, յառաջադիմութեան կամ բարեշրջութեան պատճառ մը, սատար մը (Facteur) փնտռել . Արդ, մտիկ ըրէք, պատուական ընծերցողք իմ՝ այսօրուան, ու՛ կըրնայ ըստիլ այս դարուն՝ մեծագոյն իմաստասիրական հեղինակութիւնն է որ պիտի խօսի .

« Նմանելու կարողութիւնը, զոր քաղաքակիրթ ցեղերու բարձրագոյն անդամք ամենէն նուազ ունին եւ զոր ստորնագոյն վայրնի ցեղերն ամենէն աւելի ունին, կ'ընծայէ մեզ բացառ-

(1) Մանաւանդ երբ յիշեն Մասիո օրաթերթին մէջ հրատարակած յօդուածոցս միոյն վերջաբանութիւնն . « Այսպէս ահա դրական վարդապետութիւնն օրբօրէ կը սարածուի մեր ազգին մէջ : Սակայն, երբ ամեն ոք (անուես ամեն ուսեալ ոք) բնդունի նոր վարդապետութիւնն, ես յայնժամ՝ Ուրմանի նման՝ տենչ պիտ'ունենամ՝ ընդունելու հիմ իմաստասիրութիւնն . . . »

րութիւնն այն հակամարտութեան որ կայ ըմբռնական գործունեութեան եւ անդրադարձական գործունեութեան միջեւ : Ընդհանրապէս խմբակեցիկ անասնոց վրայ, զոր օրինակ ճեղագուաուց վրայ, որոնք՝ մէջերնուն մէկն օտքի կենելուն պէս, ամենքն ի միասին օտքի կ'եննեն, կամ ոչխարներուն վրայ որոնք իրենց հովուին ետեւէն կը ցատքեն, կը սեսնենք գրէթէ ինքնաշարժական կրկնութիւն մը ուրիշ կենդանւոյ մ'ըրածին . այս նկարագիրն որ կը սեսնուի մարդկային բոլոր ստորին ցեղերու մէջ, այսինքն ձգտումն ուրիշ մը կապիկոլ՝ որպէս կ'ըսենք բացատրիչ լեզուաւ մը՝ նշան է թէ ղոյզն ինչ կը շեղին այդ ցեղերն՝ անասնական մտաց սիպարէն : » « Արտակերտութեան ընդունումը բացատրութիւն մ'է, որ հայմանից փորձածութեամբ կը յայտնէ թէ՛ սկզբնափայ կարողութեամբ օժտեալ մարդիկ ընդունակ են ամեն մարդէ տարբեր կերպիւ գործելու : Սմեն մարդու պէս ընել, նմանութիւնն իւր ընծացից առաջնորդ ընտրել է . ամեն մարդու սովորոյթներէն խոստրիլն՝ նմանութեան մերժումն է : Նշանաւոր բան է թէ, որքան մարդ կարող ըլլայ նորանոր գաղափարներ ծնանելու, այնքան նուաճ կարող կ'ըլլայ նմանելու (1) . »

Գիտական իմաստասիրութեան մէջ իմ արդարացումս, ի՞նչ կ'ըսեմ, իմ կամ մանաւանդ ճշմարտագանցութեան աստուածացումը գտնելէ ու հռչակելէ յետոյ, կը յայտնեմ ուրախութիւնս ալ թէ՛ միակ չեմ նմանագանցութեան կամ ճշմարտագանցութեան կարողութեամբ օժտեալ . Պարոնեան եւ Արփիարեան հարագասագոյն եղբայրակիցքս են արտակերտութեան մէջ :

Եւ այս է պատասխանս եկեղեցական թէ՛ աշխարհական քննադատներու :

Իսկ պատասխանելու համար օրբօրէական քննադատութեանց ոչք տեղի պիտ'ունենային, հարկ է սպասեմ որ առանձին թերթ ունենամ : Անհամեմատ պարձանօք կը յայտնեմ թէ մեր ամենէն համարձակ թերթն ալ չը համարձակեցաւ հրատարակել Աւելի ճշտու : Եւ անկապաշտ ոճով գրութեանցս շարունակութեան համար առարկուեցաւ ինձ թէ . . . հագիւ բսան

(1) ՀԵՐՊԵՐԳ ՍԵՆՍԵՐ, Սկզբունք բնկերաբանութեան :

հոգի մեր ազգին մէջ կը հասկնային զայնս (1) : Դամբանա-
կանս գրեցէ՛ք, ո՛ր գրագէտ եղբայրակիցք իմ բարեկամք . . .

Ե. Տ .

Սեպտեմբեր 3ին տեղի ունեցած ՕրՊարէոյի Հռիփսիմեանց վարժարանին պարզեաբաշխութեան (նամակածեւ) նկարագր-
ութենէն զոր հրատարակեց Արեւելք՝ կը քաղենք հետագայ դա-
սասանն Աւելի ձառիս վրայ. «եղիա է՛ք. Տէմիրճիպաշեան
կարդաց ասենախօսութիւն մը, այնպէս որպէս ինք միայն
կրնայ գրել ու կարդալ : Իր Paradoxol մտքին բոլոր հրապոյր-
ները դրած էր այդ ասենախօսութեան մէջ, պարզելով մարմ-
նոյն պահանջումներն ընդդէմ մտքին որ միայն ի նկատ
կ'առնուի մեր վարժարանաց մէջ, ամենէն բարձր ոճէն իջ-
նելով մեր ամենէն ռամկական լեզուին, որ հաճոյ չպիտի
ըլլար անշուշտ ոմանց : Իր ջլախտաւոր հիւանդի զգայնու-
թիւնները չհասկցուեցան ոմանցմէ : Անոնք որք ապա զը-
նացին նորա ձեռքը սեղմել սրտազեղմամբ ու հիացմամբ, իր
սրտին ցաւած լարերն սփռիեցին անշուշտ :»

(1) Այլ բոս արժանաւոր պիտի գնահատուին միքէ բոլոր ըն-
թեցողներէն Մասիս կիսամաքեթրին մէջ հրատարակուած այն
արդենասիպ կամ գաւառանկար դրոճմաւէտ հասուածք, ոյ կը
եւետեն ու կ'ընդարձակեն սկսուած նոր գրական շարժումն :

ԽՕՍՈՒԸՌՏՈՒՔ

Ա.Ղ.Զ.ԿԱՆՅ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Կ Ա Մ

Աւելին ճառը

Տիրուհիք եւ Տեաքք ,

Այն պատուական հանդիսականք ոյք գեղեցիկ
ատենարանութիւն մը կը սպասէին ինէ, երկնքին
վերի յարկէն վար պիտի խնան : Իրօք աւելի տեղ
ճառ մը լսած չը պիտի ըլլան : Ո՛հ, ձանձրացած
եմ գեղեցիկէն, մանաւանդ դառնացած եմ գե-
ղեցիկին դէմ. եւ առանց բացառութեան պիտի
վերաւորեմ անտարակոյս հանդիսիս բոլոր հանդի-
սականներն ալ, երբ գոչեմ. «կ'ասեմ գեղեցիկն :»
Այլ ոչինչ աւելի բնական է սակայն քան ատել իր
թշնամին. եւ իմ թշնամիս է Գեղեցիկն : Արիւնս
քամեց, տեսութիւնս տկարացուց : մարեց, մարեց,
այո՛, աչացո հուրն ու կռնակս կուզ տնկեց—Գե-
ղեցիկն : Ինչպէ՛ս : Այլ պարզապէս : Գլուխս կը կա-
խէի, ու կը կարդայի ու կը կարդայի ինչ որ գը-
րականութիւնք արտադրած են ամենէն գեղեցիկ :
Գլուխ-գործոցներուն գլուխս որքան հնար է կը
մտտեցնէի. գեղեցիկ գործերուն աչքերս գրեթէ
կը քսուէին, ինչպէս մասունքի մը պիտի քսուէին :

անոր բոլոր զօրութիւնը քաղելու համար: Անձնիւր
ընթերցման յիս կերպարանափոխութիւն մը կը
զգայի. կը զգայի թէ կը գեղեցկանամ ես ալ. ի-
րողութիւնն այն է թէ առուգութիւնս կը կորու-
սանէի. մորթս ոսկերս կը փակչէր, մազս կը ձեր-
մըլէր: Անէ՛ծք գեղեցկին...: Ժամ է յեղաշրջել
մեր դաստիարակութեան դրութիւնն, եւ կամ բա-
րեփոխել գէթ զայն: Պէտք է գեղեցկին հաւասար
տեղի տալ մեր վարժարանաց մէջ ճշմարտին եւ
օգտակարին ալ: Ըսել չեմ ուզեր անշուշտ թէ գե-
ղեցիկն օտար է բացարձակօրէն ճշմարտին եւ թէ
գեղեցիկէն անկախ է բացարձակօրէն օգտակարն:
Ո՛չ, այդ իմաստասիրական սխալն ես չը պիտի գոր-
ծէի: Ըսել կ'ուզեմ միայն թէ գործնականին մէջ
կ'ընենք այս սխալն ընդհանրապէս. եւ ես կ'ուզէի
որ այս սխալն այլ եւս չը գործէինք մենք երբէք:

Ա.

Հիմայ՝ իմ կարծեօքս՝ դպրոց մը, մասնաւորա-
պէս աղջկանց դպրոց մը ինչպէս պարտի լինել,
իմ տեսլականս որն է, յայտնեմ: Ես աղջկանց
դպրոց մը մտած ատենս, էն առաջին բանն որ տես-
նել կ'ուզեմ հոն, ի՛նչ է, գուշակեցէք. — գրքա-
տուն. — ոչ. — դաշնամի. — շատ հեռու էք, առա-
ջին բանը՝ կ'ըսեմ կոր. — կար ու ձեւի գործիք.
— մօտեցաք. բայց իմ հարցմանս՝ ինձ կը թուի՝
պատասխանն եւ ո՛չ ոք ի հանդիսականացդ պիտի
համարձակի տալ: Ի՛նչ ստորին բան, բերան կ'առ-
նուի միթէ, մեր աղջկանց փափուկ ձեռաց կը վայ-
լէ՞ միթէ: Ամենէն աւելի ան կը վայլէ. աւելը,

մաքրութեան խորհրդանշանն, ես զայն կ'ուզէի տես-
նել ամենէն առաջ, Տիկնայք իմ եւ Տեարք, վար-
ժարանի մը մէջ: Կ'աղաչեմ, բժախնդրութիւն չըլ-
լայ. աւելը օրթան կենայ՝ ըսած չունիմ ես. իմ ը-
սածս, իմ առաջարկածս, իմ պահանջածս աւելին
պարտաւորիչ գործածութիւնն է բոլոր աղջկանց
ալ համար. հասարակ սենեակի աւել, կոթով մենձ
աւել, թավան սիւփիւրկէսի, չալը սիւփիւրկէսի,
մէյտան սիւփիւրկէսի, կ'ուզէի բոլոր այս աւելներն
ալ — ու դեռ եթէ կան ինձ անձանթ — տես-
նել աղջկանց վարժարանի մը մէջ բոլոր այս աւել-
ներն ալ: « Տէմիրձիպաչեանին խելքին է եկեր »
պիտի մրմնջեն ոմանք, որոց դիտողութիւն պիտ'ը-
նեն այլք՝ « Ն'որ բարի լուս: » Այդ բարեսիրտ ան-
ձանց պիտի պատասխանեմ թէ Ռապրէի, ժան-
ժագ Ռուսոյի նման մարդիկ ալ (որոնք այնքան
մեծ են անշուշտ որքան ես պզտիկ) իրենց ժամա-
նակակիցներուն աչաց յիմարներ էին: Այդ պատ-
ուական հանդիսականաց պիտի յայտնեմ թէ Գաղ-
ղիացի անուանի հրապարակագիր մը՝ ի մէջ այլոց՝
Մարդն ու Յեղափոխարիւնն անուն յոյժ լուրջ գրքի
մը մէջ հաւասարութեան գերաքրիտունէական հի-
ման վրայ հաստատուած ընկերութեան մը ծրա-
գիրը կը պարզէ, յորում թաղի մը բնակիչք կար-
գաւ պիտ'աւելին իրենց փողոցն ու դեռ արհամար-
հեալ ուրիշ աշխատութիւններ ալ պիտի կատարէին:
Մի՛ ծիծաղիք, Տիկնայք իմ եւ Տեարք. ասոր մօտ
բան մը կարգացիք Բարիզ յԱմերիկայի մէջ, եւ
այդ գիրքը վիպասանութիւն չէ, եւ Ամերիկեան
ընկերութիւնը ծիծաղելի կամ յետնեալ ընկերու-
թիւն մը չէ:

Ֆրանսայէն եւ Ամերիկայէն վերադառնալով մեր դպրոցներն, անոնց մէջ պէտք է՝ կ'ըսեմ՝ որ տղայք սորվին աւել ածել, կամ՝ ազգուազոյն բացատրութեամբ՝ աւել զարնել. պէտք է յաճախ աւելին ու սրբունին դպրոցներն որպէս եւ տուները: Մաքրութիւնն առողջապահութեան առաջին պատուէրն է եւ առողջութեան առաջին պայմանն է, եւ դպրոցին մէջ աւանդուելիք առաջին դասն ըլլալ պարտի այն. չի՞նք տեսներ միշտ թէ անմաքրութենէ յառաջ կուգան բոլոր այն հիւանդութիւններն, որոնք չուսով մը կը տարածուին ու տրտմութիւն կը տարածեն իրենց հետ աշխարհիս մէջ: Զէնա-Աւետան իրաւամբ կ'ըսէ. «Ո՛վ որ կը սրբէ, զուարթութիւն կը սիւսէ աշխարհի վրայ:» Ու տեսէք սրբողին ի՞նչ վարձք կը խոստանայ հնութեան այն մեծ ազգին Սուրբ Գիրքը. «Զարաթուստրան (կամ Զրադաշտն) հարցոց Ահուրա-Մազդային (կամ Որմիզդին). Արարիչդ աշխարհաց, սնորքդ սրբոց, ինչ պիտի շինի սրբողին վարձքը. Ահուրա-Մազդան պատասխան տուաւ՝ Խոսացիր այդ մարդուն արհայրեան լիսխասար վայելումն:» Ներողամիտ եղիք, Տիրուհիք եւ Տեարք իմ, զի մեր (այսինքն Հրէից) Սուրբ Գիրքը մէջ չը բերի. ամեն անգամ որ Աստուածաշունչէն քաղուած մը կ'ընեմ կամ ակնարկութիւն մ'Աստուածաշունչին, անվրէպ դիտողութիւն կը լսեմ. «Վարդապետ ըլլալու միտք ունիս, տէրաէ՛ր պիտի ըլլաս:» Վետաներէն ալ վկայութիւն չը բերելուս պատճառն այն է՝ թէ շատեր սկսած են անհամբերութեան նշաններ ընել, երբ Հնդկաց Սուրբ Գիրքէն կամ Հնդկի իմաստուններէն սող մը բան մէջ

բերեմ հարիւր տող գրուածքի մը մէջ: Բայց եթէ բոլոր սուրբ գիրքերն ալ, յիշած ու չը յիշած սուրբ գիրքերս ալ եթէ դատապարտէին մաքրութիւնն (հակառակն է բարեբաղդաբար), մենք պէտք էր մաքրութեան, մենք պէտք էր աւելին՝ այո՛՛ կողմնակից ըլլայինք, ըստ որում ամեն առողջապահական գրքի մէջ այսօր կը յանձնարարուի մաքրութիւնն ամեն բանէ յառաջ: Եւ, առանց առաքինութեան մրցանակաց դէմ խօսելու, կը փափաքէի որ մաքրութիւնն ալ առաքինութիւն համարուէր եւ մրցանակի արժանաւոր. այդու շատ համաճարակ հիւանդութեանց առաջն առնուած պիտ'ըլլար, ու նուազ տխրութիւն պիտի տիրէր աշխարհի մէջ: Եւ, կրթական Տեսուչն յարգելով հանդերձ, լաւագոյն, օգտակարագոյն պիտի համարէի որ մաքրութեան Տեսուչ մը կարգուէր (իբիփս տեսուչն ունենալով՝ աւելորդ է ըսել):

Բայց ինչո՞ւ համար ձեր առջեւ այսքան երկար կը խօսիմ մաքրութեան վրայ, մաքրափայլ Օրմա-Գիւղցիք: Դուք կենդանի քարոզ էք մաքրութեան: Միայն թէ... դուք ամենքդ ալ (երանի՛ թէ սխալած ըլլայի), միայն թէ ամենքդ ալ ձեր զաւկներուն՝ մանաւանդ ձեր աղջիկ զաւակներուն՝ ձեռք աւել աալ չէք ուզեր դուք: Աւել կ'ըսեմ, ամեն տեղ աւել. ոչ միայն փոքրիկ գեղեցիկ մանրանկարիկ խցիկ մ'աւել, այլ բակն ալ աւել, խոհանոցն ալ աւել, եւն. թա՛վան սիւփիւրիկսիփով տունին էօրիւմէկները վար առնել, չալը սիւփիւրիկսին բոպիկ օտքին տակը դնել ու տախտակները բառը բառը փառլաթ միշ ընել... Պայաղի բան է աս, շատ իրական է: Սակայն իրապաշտութեան

դաւանող կը ցուցնենք ինքքզինքնիս. Զօլա կ'ը-
 սենք կ'երթանք. անկապաշտ յայտարարութեանց
 ծախ կը զարնենք: Ինչ ինչ վերապահմամբ յարիւ
 այդ նոր վարդապետութեանց՝ անշուշտ յառաջդի-
 մութեան դաւանանք ընել է. լաւ է այդ. բայց մեր
 գործքն ալ պարտէինք համաձայնեցնել մեր դաւա-
 նանքին: Զօլան ի՞նչ ըրաւ. հին վիպասաններուն
 նման մետաքսէ սանդուղներուն տակը պահուրե-
 ցաւ. յարդուզարդի սենեկին կամ մասենախցիկին
 կամ ընդունելութեան սրահին մէջ, արուեստական
 հովանոցներո՞ւ կամ պուրակներո՞ւ կամ ջերմոցներո՞ւ
 մէջ սահմանափակուեցաւ: Վար ինչաւ Զօլան. աւ-
 լուն ինչաւ, մութ վախ, չամաշըրլըխ ինչաւ, մութ
 մաղազան ինչաւ (կարդացիք Ժեռմիւնալը): տահա
 վար, Տանդէի նման միշտ վար իջաւ Զօլան. իրապաշ-
 տութեան առաքեալն իրականութեան հետ շփուե-
 ցաւ, մութ թէ՛ զուարթ իրականութեան հետ: Կենսնֆ
 աղաղակօղ (1) մարդը՝ կեանքը ապրեցաւ. ինչ որ
 անարուեստ կեանքն է, բույսի ու անօձիք ու ան-
 ձեռնոց անպատրուակ կեանքն, ինչ որ բո՛ւն կեանքն
 է՝ ի մի բառ՝ Զօլան այդ կեանքն ապրեցաւ: Իրա-
 պաշտութիւնը թշնամիներ ալ ունենայ, իրապաշ-
 տութիւնը թերի կամ յոռի կողմեր ալ ունենայ,
 մեր տէրն է այսօր, մարդկութեան տէրն է այ-
 սուհետեւ: Իր թատրը բնութիւնն է, անտի իր
 միւս անունը՝ բնապաշտութիւն. իր արոյեանը,

իր պաշտպանը՝ գիտութիւնն է, քանզի Զօլային ե-
 տեւ Տէօքդէօու Լիւգասն ու Գլոտ Պէռնառը կան.
 կեանքը իր նշանաբանն է, կեանքը աղբիւրն ու
 արդիւնքն է բնապաշտութեան: Ուստի պէտք է
 մեր դաստիարակութիւնն՝ որ արուեստական ջեր-
 մանոցական դաստիարակութիւն մ'է՝ համաձայնեց-
 նենք իրապաշտութեան սկզբանց հետ զոյս սկսած
 ենք դաւանիլ: Ժողովրդոց իրկութեան, ժողովրդոց
 գոյութեան էական պայմանն է այս: Գաղղիական
 ժողովուրդն, որուն ամեն բանի մէջ կը հետեւինք
 կամ հետեւիլ կը նկրտինք, այդ համաձայնութիւնն
 արդէն կը գոյացնէ. դրական գիտութիւն եւ իրա-
 կան գրականութիւն իրար ահա կը ճանչեն ու կ'ընդ-
 գըրկեն ի Ֆռանտա. գրականութեան մէջ իրապաշ-
 տութեան՝ դաստիարակութեան մէջ ահա կը հա-
 մապատասխանէ մարմնապաշտութիւնը: Զուտ ի-
 մացական դաստիարակութեան հետեւանքն եղող
 այն տարապայման զգայնութիւնն՝ որ կ'անճիտէ
 Ֆռանտական ընկերութիւնը՝ խիստ քննութեան ու
 դարմանատարութեան տարակայ կը դառնայ. ա-
 նաթէմս կը կարդացուի Տառապանաց, զոր բա-
 նաստեղծք սկսած էին երգել եւ իմաստասէրք ջա-
 տագովել: Մեծ ուշադրութիւն գրաւեց քանի մը
 ամիս առաջ Ֆռանտական բժշկական կաճառին ան-
 դամ Պ. Ժիւլ Ռօշառի մէկ յօդուածը, զոր Ռշվիւ
 sk sko մօտի հրատարակեց, եւ որոյ վերնագիրն
 յիշել կու տայ մարդուն Պայրընը, Միւսէն, Օ-
 տեանը. Վիշս (La douleur, ցաւ) խորագրով այն
 խորիմաստ յօդուածոյն մէջ իմաստասէր բժիշկը
 կ'ըսէ. «Վշտի դաշտն այլապէս ընդարձակ է քան
 հաճոյքի դաշտն, եւ տառապելու կարողութիւնն

(1) Ռուս բանաստեղծն ալ Զօլային կը հանդրախ նոյն ա-
 դաղակովն, Արեւել եւ Արեւմուտ կեանք կ'աղաղակէն միա-
 բերան՝ կենաց այս նուագութեան կամ նուագման առջեւ: Գուր-
 չէ՛ք Ռուս բանաստեղծին առ իւրայինս վերջին խօսքն եղած է.
 «Կենսն գործեցէք, կենսն գործեցէք»: (Թրպիս sk sko մօտ)

անսահման է: Մարդիկ կան, եւ դոցա թիւն օր
 ըստ օրէ կ'աճի կ'աւելնայ, որոց համար գրեթէ
 բոլոր տպաւորութիւնք ցաւագին են, որոց հա-
 մար ամենապարզ պաշտօններու կատարումն ալ
 վշտագին կը լինի: Ասի զուտ երեւակայութեան
 արդիւնք չէ՝ որպէս լաւ հաւասարալիչեալ մար-
 դիկ տրամադիր են կարծել. տառապանքներն ի-
 րական են, բայց մենք կը զայրացնենք զայս: Ա-
 նոնք ոչք առանց դիմադրութեան անձնատուր կ'ը-
 լան տառապանաց, խիստ չուտ կը կորուսանեն ա-
 նոնց ընդդիմադործելու կարողութիւնը: Ճշմարիտ
 դիւալլիութիւն մը կը դառնայ: Ալ բաւական ազ-
 դու բառ չը գտներ մարդ իր զգացածը բացատ-
 րելու համար: Մեր լեզուն՝ հակառակ իր հարս-
 տութեան՝ այլ եւս բաւական գերադրական չունի
 համապատասխանելու համար այս չափազանցու-
 թեանց...: Արդարեւ, Սէնանգուռին Օպիւնսէն
 մինչեւ Էտուառ Ռօսի Մահարչաւն, ու Պօտըլէոսի
 Չարիս ծաղկունիէն մինչեւ Մօսիս Ռօլինայի Չրախս-
 ներն՝ ինչ ճոխութիւնք յայտնուեցան Փռանսական
 լեզուին մէջ տառապանաց բացատրութեան համար:
 այլ մենք ալ Տօքդէօն Ռօշառի հետ կը զգանք որ
 անբացատրեալ բան մը կը մնայ դեռ: Ու Տօքդէօն
 Գիւլէո ալ իր Չրախսսիսկոսիսիս ու Չրախս գրքին
 մէջ գոգցես ալ բառ չը գտներ անուանելու համար
 բոլոր ախտարանական երեւոյթներն, ոչք Ֆրան-
 սական ընկերութեան, կամ ըսենք՝ համայն եւրոպ-
 եան ընկերութեան, եւ ընդ հուպ պիտ'ըսենք՝
 Հայ ընկերութեան՝ տարապայման դիւրագգայու-
 թեանն արդիւնք են: Ժիւլ Ռօշառ՝ իբրեւ բժիշկ՝
 դարուս հիւանդութեան վրայ խօսելով ինքն ալ

իր կարգին, անտարակոյս դեղ մը կամ դար-
 ման մը ցոյց պիտի տար դոյն ախտին: Յոյց կու-
 տայ դեղը, ու շատ պարզ բան է այն: Եւ որով-
 հետեւ՝ չը գիտեմ ինչպէ՛ս՝ մեր ճամբուն վրայ
 հանդըպեցանք իրապաշտութեան (կ'երեւի թէ բնա-
 կան էր այն), առիթէն կրցած օգուտս պիտի քա-
 ղեմ աղացուցանելու համար թէ՛ մեր ազգին վրայ
 ալ ներգործել սկսող դրական իրապաշտութիւնն
 ինչ անձուկ կապակցութիւն ունի գիտութեան հետ,
 դրական գիտութեան, անխիալ գիտութեան հետ:
 կուզեմ, այ՛, անդարձ կերպիւ համոզել իրապաշ-
 տութեան գիտակից կամ անգիտակից թշնամիները
 թէ Զօլայականութիւն կամ Յիլօպէսականութիւն
 կամ Պալզագականութիւն կոչուած գրական ան-
 սահման այն շարժումն՝ որ կ'ողողէ եւրոպան՝ գի-
 տութեանց զարգացման անխուսափելի հետեւանքն
 է: Պիտի յայտնեմ ուրեմն թէ Ֆռանսայի բժշկական
 կաճառի ականաւոր անդամին, պատուական Տօք-
 դէօն Ժիւլ Ռօշառի նշանակած դեղը նոյնն է ինչ որ
 տարիներ առաջ ցոյց կուտար. ո՛վ. — նոյն ինքն
 էմիլ Զօլա, այ՛, դատապարտեալ ու բանադրեալ
 վիպասանն, յորում ապագայն պիտի փնտռէ արդի
 Ֆրանսական ընկերութեան պատմութեան հաւա-
 սարմագոյն աղբիւրներն, որպէս Հոմեր վիպասա-
 նին կամ Հոմեր բանաստեղծին մէջ գտանք պատ-
 կերացած հին Յունաց կեանքը, գտանք հին Յու-
 նաց կենդանագիրն: Արդ՝ էմիլ Զօլայի կարծեօք՝
 դարուս հիւանդութիւնն որով ստակալի կերպիւ
 վարակուած է այսօր երիտասարդութիւնն, իրեն
 դարման ունէր մարմնի վրայ իրապաշտութեան
 չըսենք մէկ բառով: Եւ ինչպէս Զօլայի խօսքն

Ընկերային զիսուրքիս կամ բնական կրօնի հոշո-
 կաւոր գրքին հեղինակ անգլիացի բժիշկին հետ չը
 համարձակիք յանձնարարել մարմնապաշտարիւնը:
 Մեր իրկութիւնը մարմնամարզութեան մէջ, մարմ-
 նապաշտութեան մէջ է՝ կը գոչէր Զօլան, այն: Եւ
 ես որ մեր մարմնատեսաց կրթութեան դէմ, ես որ
 մեր դպրոցներուն դէմ գրիչ կը շարժեմ գրեթէ
 դպրոցէն ելնելէս ի վեր, Շարժումիս մէջ թարգմա-
 նեցի՝ Հեոֆ իմ գրքէն քաղելով՝ Զօլայի յօդուածն
 եւ այժմ հաւ կը թարգմանեմ ժիւլ Ռօշառի եզրա-
 կացութիւնն, ուր նշանակուած է դարուս հիւան-
 դութեան դարմանն. «Հարուստ ժողովուրդը՝ յա-
 աջացեալ ի քաղաքակրթութեան — կը գրէ գի-
 տուն բժիշկին — անոնք են որոնք ամենէն աւելի
 հարկ կը վարեն անձնասպանութեան...» Ներե-
 ցէք, Տիկնայք իմ, սխալ կտորի վրայ ինկայ. այս չէ
 Ռիլիսը սր skö mofisի յօդուածոյն եզրակացութիւնն.
 եւ սակայն... քնն սոսկալի կտորի վրայ ինկած եմ.
 Հարուստ ժողովրդոյ մէջ՝ ու քաղաքակրթութեան
 մէջ յառաջ գացած՝ անձնասպանութեանց թիւն
 աւելի է եղեր: Այս իմանալէն ետքը՝ Հայ ժողո-
 վուրդն ա՛յլ հարուստ ըլլալ չը պիտի բաղձայ, այն-
 պէս չէ: Բայց թարգմանեանք վիշտ յօդուածոյն եզ-
 րակացութիւնն. «Ընդհանուր առմամբ — կըսէ
 ժիւլ Ռօշառ — բողոքական երկիրներուն մէջ՝ ա-
 մեն համեմատութիւն պահելով՝ երկու անգամ աւել-
 լի անձնասպանութիւն կը կատարուի քան Հռով-
 մէադաւան երկիրներուն մէջ:» Ա՛հ, նորէն սխալ
 տեղ եմ ինկեր. խեղճք ո՛ր է, ծօ տղայ, Նիրվա-
 նայի՛ն քացեր է. միշտ անձնասպանութիւն, միշտ
 անէացում, միշտ նիրվանա կ'երազես: Բայց այս

սխալմունքներս, ո՛չ, դիպուածական չեն, նախախ-
 նամական են. Հռովմականք պարծենալու առիթ
 չէ՛ պիտի հանեն ասկէ ու Բողոքականք չը՛ պիտի մոռ-
 բերեն Հռովմականութեան դառնալ: Միայն թէ,
 կեցէք, Եւրոպիոյ Բողոքականք եթէ յառաջագոյն
 Հռովմադաւան էին, Հայ Հռովմականք յառաջա-
 գոյն Լուսաւորչական էին, եւ անտարակոյս Լուսա-
 ւորչական ժողովրդեան մէջ անձնասպանութիւնք
 երկու անգամ նուազ կը կատարուին (տարբեր կար-
 ծիք ունեցող կայ) քան Հռովմական հասարակու-
 թեան մէջ: Ուստի... «Ուստի ի՛նչ, հրաւէր պիտի
 կարդաս Հռովմականաց.» — Ո՛չ, Տեարք իմ եւ
 Տիկնայք, ոչ, կրօնատարածութեան մեղքն Աստուած
 ինէ չը հարցնէ. ուստի՝ կ'ըսեմ՝ (եւ միթէ բոլոր
 եզրակացութիւնք ուստիով չէ՛ն սկսիր), ուստի՝
 կ'եզրակացնէ Տօքէէօս Ռօշառ... ուշադրութիւն,
 նորէն չը սխալինք... ո՛չ, ճիշդ այս է եզրակացու-
 թիւնն. «Ընկերային այս տխրեղծութիւնը դարմա-
 նելու բուժելու համար պէտք է իր աղբիւրին մէջ
 յարձակիլ անոր վրայ, այսինքն դպրոցներուն մէջ:
 Կրնանք կերպարանախօսել ապագայ սերունդներն՝
 աւելի առնական դաստիարակութիւն մը տալով ա-
 նոնց, ուսուցանելով անոնց՝ հանդուրժել տառա-
 պանաց, արհամարհել վտանգը, զրկանաց ու տա-
 ժանաց տոկալ ու բարօրութեան կարեւորութիւն
 չը տալ առաւել քան զարժանն: Առողջաբանք եր-
 կար ժամանակէ հետէ կը պահանջեն այս բարենորո-
 ղումն: Ես իսկ ի վեր հանեցի սոյն բարենորոգ-
 ման հարկն: Եւ այս անգամ անապատին մէջ չը
 քարոզեցինք: Մեր ձեռնարկած իրաչակրութիւնն
 իր պտուղները տուաւ: Ընկերութիւններ կազմուե-

ցան՝ գիշերօթիկ ու ցերեկեայ վարժարանաց մէջ մարմնական մարզանաց ծաւալման համար: Օրագիրներ հաստատեցին Մարմնական դասխարակոչքիւն, Ըմբշակն դասխարակոչքիւն, եւն. եւ այս նկատմամբ գործօն գաղափարատարածութիւն մը կայ: Մանկավարժական առողջապահութեան այս խնդիրն առարկայ պիտի լինի այս տարի տիեզերական արուեստահանդիսին առթիւ գումարուելիք վեհաժողովոց: Հուսկ ուրեմն, անցեալ ամի յուլիս 8 թուականաւ հրամանագրովն հանրային կրթութեան նախարարն յանձնաժողով մը հաստատեց վարժարանաց առողջապահական դրութեան մէջ մուծուելիք բարենորոգմանց ուսումնասիրութեանն համար, եւ մարմնական մարզանք սոյն յանձնաժողովոյ ճիւղերէն միոյն մէջ արդէն կ'ուսումնասիրուին: Ամեն ինչ յուսալ կուտայ թէ սոյն նոր սկզբամբք դաստիարակեալ պատանիք նախորդ սերունդէն քաջաոյգ ու քաջարի պիտ'ըլլան:»

Բ.

Չեմ կարծեր, Տիկնայք իմ եւ Տեարք, թէ կրթական խնդրոյն վրայ եւրոպական հեղինակութեանց — վիպական թէ գիտնական — գիտումս նիւթէս շեղում մը համարիք: Սակայն եթէ համարիք ալ, չեմ վիրաւորիր: Արդարեւ, ինչ պէտք էր Ձօլան ու Ռօշառը մէջ խառնել. օտարամուլութիւն չէ՞ ատի: Ֆոէնկը, ինկիլիզը մէկգի թողունք ու մենք մեզի նայինք. Գաղղիացին Անգղիացին կային, կային ալ նէ ի՞նչ էին, երբոր մենք մենձ

ազգ մըն էինք: Տեղ կայ որ մենք եւրոպացոցմէ աղէկ գիտենք բնագրով: դարերու փորձառութիւնն ալ ունինք ատոր վրայ: Չեզի բոլորովին իրաւունք պիտի տամ, Տիկնայք իմ եւ Տեարք, եւ պիտի ըսեմ թէ՛ ներկայ պարագայիս մէջ, աղջկանց դաստիարակութեան խնդրոյն մէջ, Գաղղիացիներուն ըրածը կամ ընելիքը մեր գործին չի գար բոլորովին: Ես Տօքգէտ Ռօշառը կը յարգեմ, բայց՝ դաստիարակութեան խնդրոյն մէջ՝ հայ մայրն աւելի կը յարգեմ. ես՝ Հայ մօր հեղինակութեան յենըմ, ես Հայ մօր կենդանի օրինակէն աղբուելով, կը պահանջեմ որ Հայ աղջիկն Հայ մօր նման դաստիարակուի, անտարակոյս ժամանակին հարկադրած բարեփոխմամբք: Ասոր համար ըսի՝ որ իմ երազած աղջկան վարժարանիս մէջ ամէն բանէ առաջ աւելը պիտի գտնուէր: Ես մարմնամարզը եւրոպացոց պէս չեմ հասկնար՝ գէթ աղջկանց համար, կամ թէ ըսեմ՝ Գաղղիացոց պէս չեմ հասկընար: Ես ժիւղնասիկի դասատու չեմ ուզեր մեր աղջկանց դպրոցներուն մէջ. մեր աղջիկները նախապազ ըլլալու չեն. մեր աղջիկները մոյր պիտ'ըլլան, տան արկին պիտ'ըլլան, Հայ ընկերութեան հիմունքը, պիտ'ըլլան: Ոչ ալ Ֆրանսական աղջկանց վարժարաններու մէջ աւանդուած բոլոր գիտութիւնները կ'ուզեմ ես մեր իգական դպրոցներուն մէջ: Թո՛ղ տուէք որ ըսեմ ես իմ ուզածս: Մտիկ ըրէք. թող Ռ. սուսնական Նորհրդոյ Ատենապետը, թող Պատրիարքը, թող Ազգը ինձի մտիկ ընեն: Երբեք Ազգային ժողովին մէջ իմ ըսելիքէս աւելի կարեւոր բան մը չը պիտի ըսուի, ինքզինքնիս չը խաբենք: Վիգգօն Իւկոյի, Ժիւլ Սիմօնի, Գեռ չը գիտ

տե՛մ որ բարձրաթուիչ հեղինակաց խօսքերն հերիք յեղյեղեցինք թէ « Ազգի մը ապագան իր դպրոցներուն մէջ է , թէ վարչութեան մը առաջին հոգը կրթութեան հոգն է , եւն , եւն : » Աղէկ , քանի որ այդքան լաւ ըմբռնած ենք կրթական խնդրոյն կարեւորութիւնը , քանի որ կրթական խնդիրը գոյութեան ու չը գոյութեան խնդիր կը նկատենք , ուրեմն լրջօրէն գբաղինք անով : Խորհինք տեսնենք դպրոցն ինչպէ՛ս ըլլալու է , որ ազգի մը գոյութիւնն երաշխաւորէ . ինչպէ՛ս ըլլալու է որ առաջքն առնուի դարուս հիւանդութեան՝ որով արդէն հիւանդ եմ ես , Տիկնայք իմ , հիւանդ է եղբայրս , հիւանդ է քոյրս ալ , աւա՛ղ . . . Բրիստոս « ուրախ եմ » ձայնարկեց , երբ Ղազարոսի մահն իմացաւ , քանզի Ղազարոս մեռած չէր : Ես , մեռել մը յարուցանելու կարօզութենէն անմասն՝ թէեւ յիս Աստուած մը կրեմ , ցը մահ պիտի տրամէի եթէ մեռնէր քոյրս , քանզի շատ կը սիրեմ քոյրս , ա՛հ , շատ կը սիրեմ ես իմ քոյրս : Եւ այդ իմ քոյրս՝ ո՛չ ապուքէն ամենուս ալ է քոյրն Բժշկենք մեր քոյրն իր հիւանդութենէն . . . :

Արդ , որպէս զի աղջկունք առողջ , փրկարար դաստիարակութիւն մ՛ընդունին եւ ազատեն սերունդներն որոնք՝ իրենցմէ տժգոյն ու տրտում՝ հորիզոնին վրայ կ՛ընդնշմարուին , պէտք է որ մեր աղջկանց վարժարաններն այնպէ՛ս ըլլան՝ որպէս չեն այսօր առանց բացառութեան : Երբ աղջիկ մը վարժարան տարուի , Տնօրէնը կամ Տնօրէնուհին հարցունելու չեն՝ որպէս կ՛ընեն այսօր . « Ի՞նչ գիտես . » այլ պէտք է հարցնեն . « Ի՞նչպէս ես . մարմինդ ի՞նչպէս է . քանի՞ տարու ես . կանոնաւոր ա-

ձու՛մ ունեցած ես թէ խանձած մնացած ես : » Եւ առողջին ու վատառողջին ձեռքը տալու է ո՛չ գիրքը ո՛չ գրիչը . ո՛չ , ո՛չ , ո՛չ , երեք անգամ ոչ , բի՛ւր անգամ ոչ : Աղջկան ձեռքը տալու են աւելը , քաջակազմին՝ մենծ աւելը , փափկակազմին՝ փոքրիկ աւելը . ան հինգ մատները մէյ մը փակուելու են աւելին կոթին վրայ , փակչելու են աւելին ազատարար կոթին՝ աղջկան հինգ մատուըները : Աւելը մինակ ձեռքով պիտի գործածէ աղջիկը . ո՛չ , մինակ ձեռքը զօրութիւն կ՛առնէ այն ատենը . ոտքով ալ աւել պիտի գործածէ աղջիկը : Գուլպաները պիտի հանէ աղջիկը , բէշին ծարը վեր պիտի առնէ՝ շնորհալի ձեռով մը՝ մէշկի գօտիին մէջը պիտի անցունէ աղջիկը . . . : Ամօթ է . . . Տնօրէն , դասատու չը պիտի գտնուին դպրատան մէջ , այլ Տնօրէնուհին եւ ուսուցչուհիք միայն : Աղջիկը սօթառած կազմ ու պատրաստ կեցած է . կէռատէլը քոյն է՝ թախտապէզին մէջը , թախտա պէզին՝ որ ինք կարած պէտք է ըլլայ՝ աղջիկը , ջուրն ալ հորէն ինքը քաշած ու կրած պիտի ըլլայ՝ աղջիկը : Օ՛ն , յառաջ . . . Եւ , ըսեմ անկեղծօրէն իմ տպաւորութիւնս , Տիրուհիք եւ Տեարք իմ . աղջիկ մը ոչ ուրեք այնքան վեհ գտած եմ , այնքան գեղեցիկ , որքան բաւական բոսիկ փայլալիկ ոտքը՝ թխորակ բոլորախաւի չալը սիւփիւրկէսիին վրայ , աչքն ի գետին՝ վառ աչուկներն ի գետին փոխփախի եւ ի յերկին , թեւը կրկնեալ՝ ձեռքը մէջքին , միւս թեւն ետին՝ կամ օդին մէջ ազատ թրթռալին՝ թեւն աղջկան օդոյն մէջ ազատ ասրագին անբազկին , ալը երեսէն կը կաթէ՝ լոյսը լանջքէն կը ցայտէ , երգը մեղրը բերնէն կը հոսի՝ ու կեանքը բոլոր

մարմնոյն մակերեւոյթէն, կեանքը՝ որ կը զեղանի, կեանքը մազերն ի վար աղջկան, ճակատն ի վար, այտերն ի վար, քունքերն ի վար, լուսակայլակ կը կաթէ կը կայտուէ կը կարկուտի-կեանքը, կեանքը, կեանքը. ոչ, կինն երբեք աւելի գեղեցիկ եւ աւելի վեհ տեսած չեմ: Այդ գեղն, այդ վեհուծթիւնն ո՞ւմ պարտի կինն. — Աշխատութեան, ուրիշ բառով՝ Զերմութեան. « Աշխատութիւնն ի Զերմութիւն կը փոխարկի » կը գրէ Պալֆուռ Սգիւարդ՝ Ազդուորեան պանսակաւ մեծահոգի հեղինակը:

Պահպանել այդ Զերմութիւնն, աճեցնել արիւնն աղջկանց ու աղայոց երակներուն մէջ, այս ըլլալ պարտի, Տիրուհիք եւ Տեարք, դաստիարակութեան գլխաւոր նպատակը, — մինչդեռ մեր դաստիարակութեան գլխաւոր նպատակն է գոգցես նուազեցնել Զերմութիւնն ու տկարացնել արիւնն երիտասարդութեան: Ո՛ր աղջիկն որ բժշկի երթայ (եւ ո՞ր աղջիկ բժշկի չերթար այսօր), արեան տկարութեան դեղաքիր մը կ'առնէ: Արեան տկարութեան մեծ դեղն աշխատութիւնն է, կենաց պայքարն է, որ պէտք է դպրոցէն սկսի ո՛չ արուեստական մարմնամարզով, ո՛չ ակնակուրիչ ասղնագործութեամբ, այլ՝ ռամկօրէն ըսենք՝ խրզկերով, խրզմէթ ընելով, թեւին ճիվին տալով, աւելով, հորէն շուր քաշելով, տախտակ սրբելով: Կը վախնանք որ աղջիկներնուս ոտքերը կը խանդրին կը սեւնան՝ երբոր գուլպանին հանեն. ընդհակառակն, աւելի կը ճերմկին ու կը փայլին, ու միւռոնը կրկին կը սրբանայ: Կը վախնա՞ք որ ձեռքերնին ոտքերնին նասըր կապեն մեր աղջիկներուն. բայց ազնուապետական իգական ոտքերը նասըր չունին,

չկտեմ. ձեռքերուն գալով՝ ջես շատ տանտիկիններ, խապա խրզմէթ ընող կիներ տեսած եմ՝ որոնց ձեռքը բնաւ նասըր չունի, գիրգ ու փափուկ է՝ խնամեալ ու պաշտեալ թաթիկներու հաւասար. եւ կլիսէ՞նին կամ վըլութին սապօնով չեն լուացուիր այդ ժրագլուխ կիները: Կը վախնանք որ մեր աղջիկներուն ճիվերը կ'արիւնին չալը սիւփիւր մեր աղջիկներուն. Նախ ատիկայ ապացոյց է որ արիւն ունին. այնուհետեւ աղջիկներն ալ քիչ մը վարժուելու են արիւն տեսնելու. որովհետեւ խեղճ բժիշկներն՝ ինչպէս կ'ըսէ Ժիւլ Ռօշառ՝ ինչեր կը քաշեն կոր մեր զուտ մտաւորական կրթութեան շնորհիւ ջիղերնին ծայրագոյն աստիճան փարկացած աղջիկներուն ու կիներուն ձեռքէն. վէրք տեսնելու, ցաւ քաշելու, տառապանաց տոկալու պէտք է վարժուին մեր աղջկունք ու մեր տիկնայք, բոլոր աղջկունք ու բոլոր կանայք:

Որքովք կամ մարմնոյ աշխատութիւն ըսելով անշուշտ միայն աւել ու սրբել չեմ հասկնար: Աղջիկ մը պէտք է ինք իր ձեռքը պտորաստէ տանը կերակուրը կամ այդ պտորաստութեան պէտք է մասնակցի գոնէ. Ուստի դպրոցին մէջ խոհանոց ալ պէտք է: « Վարդունի », միսին թախտակը ո՞ր է. ո՞ր է պալթան, դանակը. միսը կիշառեցիր, գրեցիր քանի՞ օխայ է. աղէ՞կ միս է, մարիա՞ սպանեօլ չըլլայ. գէշ էր նէ՞ ետ խրկէինք: » Պիտի ըսեք թէ ասոր անունը Առտին տնտեսութիւն է, եւ թէ մեր դպրոցներուն մէջ սկսած է մուտ գտնել այդ ուսմունքը: Հո՛, գիտեմ ինչպէս մուտ գտած է այդ ուսմունքը մեր վարժարաններուն մէջ. ես

սոսկալի տղայ մըն եմ, — կամ՝ որովհետեւ, անի
 անի, մազերուս մէջ ճերմակ ինկած է, — մարդ մըն
 եմ, ու պիտի յայտնեմ որ կարեւոր հաստատու-
 թեան մը Տնօրէնութեան կողմանէ ժամանակաւ
 հրաւէր ընդունեցայ Առտնին տնտեսութիւն դա-
 ստիստեղու: Խնտացի. ուրիշ ի՞նչ կրնայի ընել:
 Գրիչ բռնելը ո՞ւր, տան մատակարարութեան վրայ
 խօսելը ո՞ւր. տնայլն մարդ, էս քիլէրը մտած ու-
 նիմ, էս մութվախ ինչո՞ւ ունիմ, էս չամաշըր վը-
 լացած ունիմ, էս աւել զարկած ունիմ, էս անուշ
 եփած, միսաֆիրին տնուշ հանած կամ հանել աը-
 լած ունիմ, էս քէթէն թօխումի լափա շինած ու
 դրած ունիմ, Աս բաները մարս կը հոգայ, եւ
 այս հոգերը բնաւ չեն անազնուացներ մայրս՝ որ
 ընտրագոյն ընկերութեան մէջ յաւէտ կը յարգուի.
 մայրս գիտէ գործնական առտնին տնտեսութիւն
 (առտնինն ալ աւելորդ է եւ. սիստուրիւն բառին
 մէջ տուն կայ արդէն. բայց հոգ չէ՝ կրկնութեամբ
 խուզվէթի կ'ըլլայ): Եւ այս անանկ գիտութիւն
 մըն է, Առտնին տնտեսութիւն ըստածն անանկ
 գիտութիւն մըն է՝ որուն տեսականը փարս մը:
 Բայց մեր գործը ասանկ է. ամեն բան թուղթի
 վրայ կը սորվինք, — թուղթի վրայ կը տեսնենք,
 թուղթի վրայ կը գործենք, — ու ինքքդինքնիս կը
 խաբենք որ բան գիտենք: Հօպպի կարծեօք շատ
 բան կարդացողը տգէտ կը մնայ. ես անձնական
 փորձառութեամբս կը հաստատեմ մեծ իմաստասէ-
 րին վճիռը: Կը կարդանք ու կարդանք այսօր, կը
 կարդայինք ու կարդայինք, գո՞ց կ'ընէինք ու գոց
 կ'ըսէինք դպրոցին մէջ ալ: Գիտցածնիս ի՞նչ է. իմ
 ունեցած բոլոր դրական ծանօթութիւններս (ես

որ գիտական եւ իմաստասիրական գիրք ալ շատ
 կարդացած եմ), իմ բոլոր դրական ծանօթութիւն-
 ներս կրնան պարունակիլ Շառբանդիէի հատորի մը
 մէջ՝ ուրկէ տարին հարիւր հատ կը կարդանք: Ափ-
 սոս, մեզի գէշ կրթութիւնն տունն ու մենք գէշ
 կրթութիւն կուտանք կոր դեռ մեր տղայոց: Ժա-
 մանակ է, խելքերնիս գլխնիս թօփ ընենք ու
 ճարը տեսնանք ասոր: Ամեն բանէ առաջ տղոց
 մարմնական զօրութիւնը պահպանենք, տղայոց
 մարմնական զօրութիւնն աճեցնենք: Այնուհետեւ
 մէնաք շունենանք որ տղաքը շատ բան սորվին.
 Թող քիչ սորվին, բայց ինչ բան որ սորվին՝ անանկ
 սորվին որ ալ չի մոռնան: Հաւատացէք, Տիրուհիք
 եւ Տեարք իմ, ես դպրոցէն ելած ատենս, չէ, բո-
 լորովին ճիշդը ըսեմ, ես դպրոցէն ելլէիս երեք
 տասներկու տասներկու տարուան մէջ սորված բո-
 լոր բաներս գրեթէ բոլորը մոռցած էի (ու ինչէր
 դաս աուէր էին մեզի դպրոցին մէջ, բնագիտու-
 թիւն, բնալուծութիւն, ալճէպրա, երկրաչափու-
 թիւն, եռանկիւնաչափութիւն, եւն, եւն, եւն.)
 տասներկու տարուան մէջ իրաս իրաս գաղիերէն
 հասկնալ մը ու ճառ գրել սորված էի: Օր մը, հիչ
 միտքէս չելլար, Նուպարեան վարժարանէն ելած
 տարիս էր, շոգենաւին մէկ անկիւնը կ՛կտած կը
 կարդայի (եւ՝ եթէ լաւ կը յիշեմ՝ կարդացած գիրքս
 ալ Պալզագին Լու ռըշիոնը Տը յայպոյիսն էր՝ զոր
 կատարելապէս պիտի կրնամ գնահատել երբոր քա-
 ռասուն տարեկան ըլլամ). կ՛կտած, այո՛, կը կար-
 դայի. չորս դիւ նայիլ, մաքուր օդ ծծել, զուար-
 ճանալ, ապրիլ չի կար. հապո՞, կարդալ: Կը կար-
 դայի, եւ ահա անունս հեռուէն ականջիս եկաւ.

երկու հոգի Նուպար-Շահնազարեան վարժարանին վրայ խօսելով՝ իր պտուղները կը գովէին . « Ձերազ, Տէմիրճիպաշեան ինչ գիտնական տղաք են . ինչ գրիչ ունին . անցած օր Փանոսեանը ինչ գրեր էր . Տեմիրճիպաշեան վե Չարագլեան եփեկիտեր եխֆսեխֆ ևնրգրար իրաս իքսիտեր (Ս . Սաչ Թաղի պարգեւապաշխութեան հանգիսին մէջ էր) : » Գիտնականութեանս ես ալ կը հաւտայի այն ատեն . ես իմ վրաս պիտի խնդայի , եթէ այսօր մէկը ինձի համար գիտնական բառը գործածէր . աւելորդ է ըսել այդ պատուական անձին ալ վրայ պիտի խնդայի :

Ըսելս ինչ է . մեր կրթական դրութիւնն յոռի է . ժամանակաւ իմ հիացմանս արժանացած կարապետ Փանոսեանին բառով՝ աս ճամբան չարիքիս է : Տաս տասնհինգ տարի է կը քարոզեմ . կարդացէք Մասիս օրաթերթը , երկու յօդուածիս մէկը կրթութեան վրայ էր , աղայոց կրթութեան , աղջկանց կրթութեան , գործնական կրթութեան վրայ : Ուրիշներ ալ գրեցին , քարոզեցին . բայց ժիւլ Ռօշառի բաղդը չունեցանք . անապատին մէջ քարոզեցինք գրեթէ :

Ազնիւ Օրթաքէօյցիք , չը կարծէք որ եկած եմ այս հանգիսին մէջ զձեզ մասնաւորապէս քննադատել անուղղակի կերպիւ : Այն՝ գրեթէ մակրայովս իմացուցի թէ բարենորոգումներ սկսած են կասաբուրիլ ազգային կրթութեան մէջ . եւ դուք առաջիններէն եղած էք յաւէտ բարենորոգումներ մուծանելու համար ի մասնաւորի ձեր աղջկանց վարժարանին մէջ : Հռիփսիմեան վարժարանն հարբաւոր է աղայութենէս ի վեր : Եւ ինչ որ յուզիչ է ,

իր սանուհիներն այսօր այնպիսի կացութեան մը վերածած են զայն , որ անձանօթ էր այս հաստատութեան նկատելով մանաւանդ ժամանակաց տարբերութիւնն : Իմ տեսլականս իսկ կարծեմ այս վարժարանին մէջ սկսած է իրագործուիլ . Հռիփսիմեան սանուհեաց համար է որ լսած եմ՝ կարծեմ՝ թէ չարաթ երեկոններն իրենք կ'աւելն ու կը սրբեն իրենց այս երկրորդ կամ առաջին տունն : Եւ ես անչուչտ չեմ պահանջեր , ազնիւ հանգիսականք , որ իմ առաջարկած կրթական դրութիւնս իսկոյն ամբողջովին ի գործ դրուի մեր ազգային վարժարանաց մէջ . ես աստիճանական յառաջադիմութեան , ես բարեշրջութեան կողմնակից եմ : Միայն թէ , այնքան խորապէս համոզուած եմ իմ առաջարկած կրթական դրութեանս լաւութեան , այնքան խորապէս՝ մինչ զի կը բաղձայի որ . . . կենդանութեանս զայն իրագործուած տեսնէի գլխովին : Նոր այս դաստիարակութիւնն՝ իր տարօրինակ երեւոյթին տակ՝ բնական ու բանաւոր չէ՞ միթէ : Զուտ մտաւորական կրթութիւնը — բժիշկներն են որ կ'ըսեն եւ ոչ ոք կրնայ հակառակն ըսել — կը տկարացնէ աղայոց ջղային դրութիւնն , եւ մեր նպատակին հակառակ արդիւնք կուտայ : Սոյն սուսմական կրթութիւնը բարեխառնենք մարմնական կրթութեամբ :

Հոս միտ դնենք , մարմնական կրթութիւն ըսելով պէտք չէ ժիւլնասրիֆ հասկնալ , կը կրկնեմ : Գիտէք որ Հերպերդ Սբէնսէր՝ դարուս Արիստոտէլն իւր Դաստիարակութեան գրքին մէջ մարմնամարդի որ ձեւը կը նախընտրէ . վազվառուք , ցաաքոտուք , կզուլտուք , ձեճ կըռուք : Բնական մարմնամարդն

այս է. մանչ տղայոց համար մարմնամարզի ուրիշ ձեւ մ'էր ձեռական արհեստներով զբաղիլ. — որպէս կ'ընեն Սանասարեան վարժարանին աշակերտք, որոնց աշխատութիւններն անցեալ օր տեսնելով իրենց Տնօրէնին՝ Պատուական Արուլեանի ձեռքը սրտիս խորունկէն հառաչանքներ հանեցի՝ որ մենք գեռ բնաւ կարեւորութիւն չէինք տար արհեստի. — թէ արհեստ մը կը սորվին տղաք այսպէս եւ թէ մարմիննին կը գործանայ. իսկ Աղջկանց համար բուրովին անտեղի է գործիական մարմնամարզը. աղջկանց համար մարմնամարզը պարտէզը ցատկըռտեւն է, այնուհետեւ ձեռքով ոտքով աշխատութիւններ կատարել. աւելլ, սրբել, միա ջարդել, կերտկուր եփել, անուշ եփել, գիտնալ՝ ի հարկին՝ ընտանեկան դեղեր եփել, հաւերը ծառերը ծաղիկները խնամել, լաթ լուալ, պողատայ ընել՝ թէ որ քաջակազմ են. լաթ լուալ, այր, լաթ փռել ու լաթ ծալլել, իւթի ընել, կարել բայց ոչ միշտ նուրբ կար՝ խոշոր կար ալ կարել, ասղնագործել այլ եւ կարկտել, — թէ եւ կար ու ձեւն եւ ուրիշ քանի մը գործեր յիշածներէս՝ ուսմանց մէջ ալ կը մտենն՝ տեսական մաս մ'ունենալով. Ուսումնական կրթութեան գալով, գիտութեանց գալով, մեր արդի եղանակն սպանիչ է մանկութեան համար. Երբ ծաղկոցի մէջ մանաւանդ գիրք կը տեսնեմ, պատուել նետելս կուգայ. Գիրք, թուղթ, կաղամար գրիչ՝ գործ չունին ընտելարանին մէջ, նոյն իսկ նախակրթարանին մէջ. Ո՛չ ուսուցչին ո՛չ ուսանողին ձեռք դասագիրք, թուղթ ու գրիչ պէտք է. հապա՛մ փայտի կտորներ, քարի կտորներ, ամեն ձեւով, ամեն գոյնով. Ու տղայք նստած տեղեր-

նին ոչ ամբողջ օր մը կամ ամբողջ կէս օր մը, այլ ժամ մ'իսկ. կէս ժամ իսկ պէտք չէ մնան, ու քառորդ ժամ մ'իսկ պէտք չէ լուռ կենան, Երգը վերցաւ մեր դպրոցներէն, Երգը առաջին բանն է որ պէտք է ԸԼԼայ մեր դպրոցներուն մէջ. մարդկութիւնն երգելով սկսած է, եւ պէտք չէ դադրի երգելէ. Երգով, պարով, տեսողական ու լսողական դաստուրութեամբ պէտք է տղան օրն իրիկուն ընէ. եւ այս պարագային միայն՝ տղայ մը պիտի ուզէ հետեւեալ առաւօտուն յօժարութեամբ դպրոց երթալ. ապա թէ ոչ ամեն առտու տղուն փորը պիտի ցաւի. Ահա՛ այսպիսի դպրոցէ առողջ սերունդ կրնայ դուրս գալ. այսպիսի դպրոցէ կրնան ուսեալ պատանիներ յառաջ գալ. Այս տեսլական դպրոցին մէջ ալ անշուշտ գիրք ու գրիչ կը մտնեն, բայց յապոյտ, երբ տղայն կը խնդրէ գայնս, երբ թռչտուն մանուկը պէտք կը զգայ ամփոփուելու, հաստատուելու, իւր ծանօթութիւնները թուղթի վրայ ամփոփելու, հաստատելու, երբ պէտք կը զգայ, երբ կարող կ'ԸԼԼայ արտագրելու.

Գուք տուիք, Տիրուհիք եւ Տեսարք իմ, այս տեսակ դպրոցներուն անունը. մանկապարտեզ կը կոչուին անոնք. Եւ արդեօք աչքի պատրանք է. աչքո՛վս տեսայ մայրաքաղաքիս մէջ երկու մանկապարտեզներ, մին ի Գատըքէօյ, միւսն յԻւսիլատար, զորս կը վարէ Տիկին Մատակեան՝ հանրածանօթ Ռուսահայ պարտիզպանուհին, գիտէք արդէն. Չորս հինգ տարեկան տղայք՝ այդ մանկապարտեզներուն մէջ՝ աւելի բան գիտեն քան իրենց կրկին եւ մերթ երեքկին տարուօք ընկերակիցները թաղային վարժարանաց. զուտ հայերէն կը խօսին,

(ես այս տարիքս եկեր եմ՝ սէօզիմ եապանա վար-
 ժապետ ալ եմ՝ ու տահա չլյտեմ չալը սիւփիւր-
 կէսին հայերէն ինչ կ'ըսեն), եւ իրենց տարիքին
 համար շատ հարուստ բառարանով. ու բնաւ բա-
 ռարան չեն բացած, ձեռուընին բնաւ գիրք չեն
 առած, բնաւ գրիչ չեն բռնած, մեղան բնաւ չեն
 լզած. ու սորված են առանց ծեծ ուտելու ու լա-
 լու, առանց չարչարուելու հալելու: Միայն չը գի-
 տեմ թէ իմ ծրագիրս պիտի գործագրուի մանկա-
 պարտիզին մէջ. խոհանոց, լուացարան պիտի հաս-
 տատուի հոն⁽¹⁾. չը գիտեմ թէ մեր աղջկանց վար-
 ժարաններուն մէջ պիտի տեսնեմ Առտնին տնտե-
 սութեան էական գործիքներն, աւելն ու Փառաչը,
 թէնճիրէն ու խազանը, խախուէին տէյիրմէնն ու
 հավանը, եէլքէն պէզին ու չուվալաղը, քէրկէֆն
 էլէմիան, պողտա քիւֆէսին ու խուրուտաճախը,
 չալը սիւփիւրկէսին կէրտէլը թախտա պէզին,
 եւն: Իմ այս խորհուրդս անգործնական կը թուի,
 որքան անշուշտ մեր նախահարց անգործադրելի
 անհաւատալի պիտի թուէր եթէ ըսէին իրենց թէ՛
 ձեր տղայք, ձեր թոռունք որ մը տուզինա մը՝
 տուզինա ու կէս ուրիւն պիտի սորվին ընդարձակ
 դասագրքերով: Երեւակայեցէք մէյ մը, Սաղմոս
 Նարեկի բռօկումէն մեր հիմակուան ուսումնական
 յայտագիրներն ինչ հեռաւորութիւն կայ. Բիրէճ-
 Պուռնիէն Գաւաթթա: Իմ խորհուրդս ոչ միայն
 գործնական այլ շատ գործնական է այնքան գործ-
 նական որ — շատ քիչեր գիտեն զայս — Իւսիւր-

(1) Տիկին Մասակեան որ համդիսին ներկայ էր, հաւաս-
 անց զիս այս նկատմամբ:

տարի Ս. Խաչ Թաղի դպրոցին տակը խոհանոց
 մը կայ, որոյ գաղափարն ունեցած է խաւարեալ
 ժամանակներու Պատրիարք մը, Յակոբոս Պատ-
 րիարք: Հօրեղբայրս, Տէմիրճիպաշեան Յովհաննէս
 Աղան՝ որ բազմերախտ Պատրիարքին գործակիցն
 եղած է յիշեալ խոհանոցաւոր վարժարանին շինու-
 թեան եւ այլ ազգօգուտ գործոց մէջ, կ'ըսէ թէ
 մարդասիրական ոգիէն դրդեալ Յակոբոս Պատ-
 րիարք այդ խոհանոցի գաղափարն ունեցած է.
 այն Բրիտանոսի ճշմարիտ աշակերտը կը փափաքէր
 որ հարուստին ու աղքատին տղան նոյն կերակուրն
 ուտեն վարժարանին մէջ, ուր սեղանաւորին տղան
 միս ու խմորեղէն կ'ուտէր գործաւորին տղուն քով՝
 որ պանիր հաց ու մերթ չոր հաց կը կրծէր: Ինչ
 որ պանիր հաց ու մերթ չոր հաց կը կրծէր՝ նախասահ-
 մանագրական ժամանակի մարդու մը, նախասահ-
 մանագրական Պատրիարքի մը համար: Ինչո՞ւ մո-
 ռացութեան դատապարտուէր այդ խոհանոցն: Էր՝
 ընդունելով ընդհանրացնելով հանդերձ այդ խո-
 հանոցի դրութիւնը՝ մենէ ալ բան մը չաւելցընէ-
 ինք անոր վրայ, չը կատարելագործէինք զայն,
 աշակերտաց, մանաւանդ աշակերտուհեաց ձեռօք
 իսկ պատրաստել տալով իրենց կերակուրը, եւն:

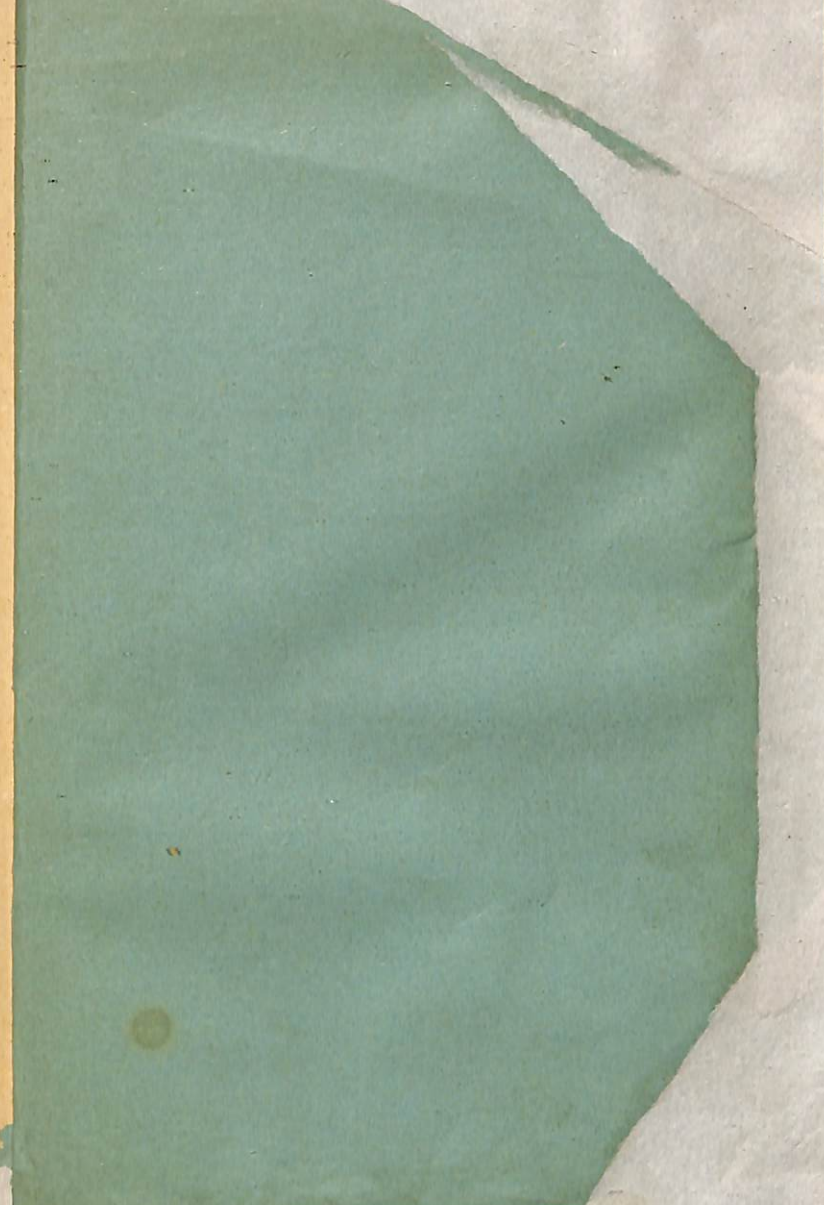
Շատ խօսեցայ, մեծարդոյ հանդիտականք: Սա-
 կայն գոհ եմ — սրչափ գոհ ըլլայ պիտի Արփիար
 Արփիարեան ալ՝ ճառի ծանուցեալ թշնամին, —
 Արփիարեան ալ՝ ճառ չը խօսեցայ: Խօսուըս-
 գոհ եմ մեծապէս որ ճառ չը խօսեցայ: Խօսուըս-
 տուք մը, զօգըռի մըն էր որ ըրի. արդեօք բո՞ւն
 պօշափօշափութիւն ըսուածն էր ըրածս: Ինձի այն-
 պէս եկաւ որ պէտքի մեծ ու մեծ բան մը կար՝

անիկայ ըսի անանկ ինչպէս որ ռամիկ մարդ մը պիտի ըսէր, շուկայի լեզուով, շախալով շուխալով, մէկ ըսածս նորէն ըսելով, գամուած գամին վրայ նորէն զարնելով, ինչպէս էմիլ Զօլա ալ կ'ընէ սովորաբար: Ու այս կրկնութիւնը՝ այսքան կարեւոր խնդրոյ մը համար՝ կամաւ իսկ կրնայի ընել (քանզի յանգգայս ըրի): Գրականութիւնն ասոր չը հակառակիր բոլորովին. գրագիտութիւնը կը ներէ որ գաղափար մը կրկնենք քանիցս՝ ընդլայնելով զայն միշտ: Ի՛նչ ալ ըլլայ, մի վախճաք, ազնիւ հանգիսակմնք, որ նորէն երեւնամ այս հանգիսին մէջ: Երկու տարիէ ի վեր ալ պարգեւաբաշխութեան հանդիսի չեմ երթար. եւ հոս այսօր ինչպէ՞ս կը գտնուիմ՝ չը գիտեմ: Առ անհուն համակրութեան արդեօք առ Ազնուախայլ Խնամակալութիւնն: Այդ համակրութիւնս չեմ ծածկեր: Այլ այդ չէ, ո՛հ. գիտեմ ինչ բան, գիտեմ ո՛վ քաշեց բերաւ զիս այսօր այս հանդիսավայրս: Մեռելներն հրաւիրեցին զիս...: Եւ երբեք, երբեք չեմ մերժած ես մեռելոց հրաւերն: Նազը Հանըմն ու Տիկին Եղիսարեթ հրաւիրեցին զիս, Յակոբ Պալեանն ու Նահապետ Ռուսինեանն ու Տօբգօն Շիշմանեանն հրաւիրեցին զիս. Մկրտիչ Պէշիկթաշեանն ու Պաղտիկ Նորատունկեան, ու Տիրուհին ու Թագուհին ու Երմոնեան, անոնք, անոնք մանաւանդ հրաւիրեցին զիս հոս: Ո՛ւր են, հոս չեն...: Անոնք, անոնք, վիպերգեալ Երմոնեանն ու վիպերգու Թագուհին, հանձարն յիմարութեան բարձրացնող Տիրուհին, ո՛ւր են. ո՛ւր է Մկրտիչ Պէշիկթաշեանն...: Նա՛ որ Հռիփսիմեան վարժարանէն բացակայ՝ կը ներշնչէր Հռիփսիմեան սանուհիներն եւ որ զայնոսիկ եւ

զմեզ կը ներշնչէ դեռ՝ աշխարհէս բացակայ, ո՛ւր է Պէշիկթաշեան, դալկահար այն զոյգն՝ անգուգական հռչակեալ Օտեան էֆէնտիին: Ո՛ւր են մըտերիմք, ո՛ւր՝ մտերմուհիք: Ո՛ւր է սէրն, ո՛ւր է բանաստեղծութիւնն. ո՛ւր է բանաստեղծութիւնն, ուր կը ցոլային աշնան երեկոներն իրարմէ տժգունակ, իրարմէ մահատիպ, իրարմէ գերեզմանահրաւէր, ո՛հ, ոչ իրարմէ երկնահրաւէր երանահրաւէր...: Եթէ սիրեցեալ այն հանգուցեալներն հոս հանդիսիս մէջ չը պիտի տեսնէի յարուցեալ, է՛ր զիս կոչեցիք, ո՛վ Օրթագիւղցիք. կամ եթէ զիս հոս կոչեցիք, է՛ր կուսանաց մատամբք չը կապեցիք սպիտակ եղիօրօքէ տենչածաղիկ փունջն այն բոլորակ բոլորասպիտակ, որով պսակեալ իջնել ըզձայր Նիրվանային երգիչն ի խոր ի խաւարին գեղեման...:

Faint, illegible text on aged, yellowish paper, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

522

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431759

